

qui an el clar de lluna / per la Calobra aperduats, / los engevava d'aqueis llocs sagrats / el gest irat de vosta cara bruna», ACaimari (*IdOr.* vi, 33). Això és estrany avui al llenguatge central però en algunes comarques als dos costats del Montseny se sent encara en l'ús pagès un *aquei* emprat en singular en tals condicions: *akéji sarát* a Santa Susanna de Malgrat i a Sant Sebastià de Sentfores (1931, 1935). No cal dir que això està incomparablement més estès encara en rossellonès (on ja no és un fenomen merament pronominal). És possible que en part tingui arrel en això la pronúncia mallorquina *akéxi* (*BDLC* iv, 219; XIII), que és també la del CpTarr.

El valor identificador del llatí, ja no demostratiu, va mantenir-se en el compost adverbial *eixament* 'així mateix', molt viu en els Ss. XII-XIV (tal com oc. ant. *eissament*): «enxí com aquesta femna --- no clamava mercé a Déu, tot *exament* aqueles males gentz, dementre que --- foren descreents, no clamaren mercé ---», *Homilies* (7v17), «enxí com los Apòstols pregaven per la femna, tot *exament* prégran que preveres per totz cristians», id. (8v9); «mon Fill qui és Déu e home *eixament*», Lull (*Plant de Na. Dona*, v. 46; o en docs. cerdans i ross. de 1288 (*RLR* iv, 504) i (*examens*) 1306 (Finke, *Acta Ar.* III, 158). Sembla que a la fi del segle ja anava quedant antiquat, puix que, en adaptar per a una seva cita un passatge del *Maldit* de Cerverí (v. 123), sent Eiximenis la necessitat de canviar-lo en *semblantment* (cf. *EntreDL* i, 235).

Un altre adverbí compost on la llengua antiga combinà *eix* en el seu sentit identificador, fou *negueix*, que tingué primitivament el sentit de 'ni tan sols, mal sigui, ni que sigui': «Sent Francès dix --- no lausats, *neguex* en mi, fe<n>yemens de diable», *Vides R.* 217v1, traduïnt ll. *nec* (de l'original 664.23): es tracta, doncs, de *NEQUE IPSUM*; *AlcM* en registra un parell d'exemples amb aquest sentit, confonent-ho, en una sola definició, amb altres casos medievals, on el significat s'ha desviat cap a 'fins i tot'; també oc. ant. *nequeis* (*PSW* i Appel, *Chr.*).

És interessant de veure com un bon nombre de dialectes d'Itàlia han fet evolucionar els seus representants del pronom *IPSE* en sentits molt relacionats amb el català i hispànic. D'una banda veiem que, en aquelles terres, no solament ha viscut el simple *IPSUM* (ít. lit. *esso, essa*) sinó també *ECCUM IPSUM* (no sols *ECCUM ISTUM* > *questo*); d'altra banda hi ha allà dialectes que distingeixen els continuadors de *IPSUM* dels de *ISTUM* i dels de *ILLUM* segons el mateix criteri hispànic de demostratiu pròxim a la segona persona enfront de la primera i de la tercera: en sard *cussu* (*ECCUM IPSUM*) oposant-se a *custu* (E. *ISTUM*) i *cuḍḍu* (E. *ILLUM*); sic.-calabr. *chissu/chistu/chiddu* (calabr. *chillu, chiru*); Campània *chisso/chisto/chiro*; abr. *quessa/questa/quella* (Rohlf's, *Rom. Helv.* iv, 54-5). D'altra banda tenim Elba *quesso* «codesto», Alta Valtellina *kuēs* id., Laci *chissu*, Apúlia Sud *cussu*; però també hi ha piem. ant. i Monferrato *is, issa, Valsesia eš, iša*, Ormea *assu*, i les formes molt debilitades abr.,

sic., cal. *'ssu, 'ssa*, nap. *'sso, 'ssa*: sempre amb el mateix valor de 'aqueix' («codesto»), veg. Rohlf's, *Hi. It. Gramm.* II, 241, 245, LGB.

Acabarem ara amb el pronom neutre *això*. No cal dir que es troba també des dels orígens literaris.² El valor no és llavors gaire el d'un demostratiu de proximitat a la primera persona, sinó el de 'això que tu dius' o el d'un mer anafòric (equiparat al del cast. *eso*, fr. clàssic *cela* en tant que oposat a *ceci*, it. *codesto*). «No-us faça goig la gran saviesa d'aquest frare, que --- ab ses males arts ha furat lo seny a tots nosaltres e àl-se apropiat a son propri cap --- - Muyra aquest qui-ns ha fets tots tornar orats! - --- un hom savi e de bé --- dix-los axí: ---Pròmens, a la veritat aquest frare no és hom que *axò* faés per tot lo món, ne la cosa en si no la poria fer sinó Déu», Eiximenis (*Terç*, § 103, *NCL* i, 293.7); «dijous larder / diguí ---Muller, / --- / en penitència, / per continència / partixcam lit--- / Dix: ---Haveu dit? / --- diré també: / l'hom qui s'absté / d'*axò* en quaresma / a cinquagesma / cornut se troba», JRoig (*Spill*, v. 2809), «lo que-ns dareu / *axò*-us n'haureu», id. (ib., 6270); o el mer anafòric: «los grossos qu'han a tractar / la gent qui-ls és comanada, / no la vullen carregar / tant, que cage la somada. / --- / Per ells sia comportada / la llur possibilitat. / *Això* faent, l'amistat / entre ells haurà durada», Turmeda (*Div.*, *NCL* x, 141.20); «del part callà; / qui calla atorga: / l'amarga porga / del parturir, / dolor, morir, / per ço li resta; / de ser infesta, / contrariant / e rebelant, / al hom fent brega, / d'*axò* n'allega / prescripció!», *Spill* (1044); «havia feta venda a una vila --- y de *això* resulta la peste en dits llocs», doc. ross. de 1587 (*RLR* LIII, 409).

Al costat i enfront d'aquest ús visqué sempre el *d'axò* com a demostratiu pròxim a la primera persona, vivint tots dos amb igual vitalitat i com a elements distintius en totes les esferes de la llengua. No és sinó modernament que en els dialectes del Nord (no tant, però, a les Illes, Pirineus, cat. occid., ross., com en català central) l'ús d'*axò* ha decaïgut tant que *això* ha anat assumint cada cop més tota la càrrega del clàssic i comú *açò*, fins a l'extrem que avui aquest sona com a mort a Barcelona, mentre que són molts els parlars locals, i especialment els valencians, que mantenen en el mateix nivell l'ús corrent dels dos, i la distinció de sentit rigorosa entre *açò* i *això*.

Tanmateix trobo excessiu renunciar incondicionalment a tot manteniment de la distinció entre els dos demostr. La influència de la llengua clàssica i de l'ús valencià ha de ser-nos infinitament respectable, sobretot en un punt d'importància cabdal en les essències de la llengua, com ho és aquest. Veg. el que en dic, a l'article *EST*, de *açò*. Reparem que en un nombre incomptable d'usos *això* continua tenint encara el valor anafòric o de 'això que se'm diu', propi de tota la llengua: com en el consagrat *això rai*, que ilustra tot un Marian Aguiló en la seva cançó famosa de 1866: «mon marit se n'és anat --- / *Això rai*, que se'n vaja a la bona hora! / ---».

Encara que alguns creuen que *això* «no és valen-